

Психологія

УДК 376-056.36

Сєромаха Наталія Євгенівна

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри дефектології та психологічної корекції

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Серомаха Наталья Евгеньевна

кандидат психологических наук,

доцент кафедры дефектологии и психологической коррекции

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

Sieromakha Nataliia

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the

Department of Defectology and Psychological Correction

Luhansk Taras Shevchenko National University

Резнік Наталя Олександрівна

студентка

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Резник Наталья Александровна

студентка

Луганского национального университета имени Тараса Шевченко

Reznik Natalia

Student of the

Luhansk Taras Shevchenko National University

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ
СОЦИАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ
ПОДРОСТКОВ
THEORETICAL FOUNDATIONS FOR A STUDY OF THE SPECIFIC
FEATURES OF SOCIAL INTERACTION OF ADOLESCENTS WITH
MENTAL RETARDATION**

***Анотація.** Стаття присвячена теоретичному аналізу з проблеми виявлення особливостей соціальної взаємодії розумово відсталих підлітків, зокрема, розгляду теоретичних засад розуміння ступеню впливу розумової відсталості таких підлітків на процес їхньої соціалізації. Теоретичний аналіз особливостей соціальної взаємодії розумово відсталих підлітків дає підстави зробити висновок, що загалом розумова відсталість не стає абсолютною перешкодою для їхньої соціалізації.*

***Ключові слова:** соціалізація, соціальна взаємодія, розумова відсталість, підлітки, розумово відсталі підлітки.*

***Аннотация.** Статья посвящена теоретическому анализу по проблеме изучения особенностей социального взаимодействия подростков с умственной отсталостью, в частности, рассмотрению теоретических оснований понимания степени влияния умственной отсталости таких подростков на процесс их социализации. Теоретический анализ особенностей социального взаимодействия подростков с умственной отсталостью дает основания сделать вывод, что, в общем, умственная отсталость подростков не становится абсолютным препятствием для их социализации.*

***Ключевые слова:** социализация, социальное взаимодействие, умственная отсталость, подростки, подростки с умственной отсталостью.*

***Summary.** The article is dedicated to the problem of studying the theoretical foundations of the features of social interaction of adolescents with mental retardation, in particular, the analysis of the theoretical basis of understanding the degree of influence of mental retardation of such adolescents on their socialization. It is noted that the study of the theoretical foundations of the social interaction of adolescents with mental retardation suggests that, in general, the mental retardation of adolescents does not become an absolute obstacle to their socialization.*

***Key words:** socialization, social interaction, mental retardation, adolescents, adolescents with mental retardation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Науково-дослідницька робота тісно пов'язана з дослідженням теоретичних основ особливостей соціальної взаємодії розумово відсталих підлітків, що становить одну з найбільш складних і найменш досліджених проблем. У процесі соціалізації людина стає членом суспільства, впливає на його розвиток, і тому дослідження особливостей соціальної взаємодії підлітків з розумовою відсталістю є вкрай важливою не лише науковою, але й соціальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, й на які спирається автор. Питання соціального становлення особистості розглядалося в дослідженнях Л. Алієвої, Е. Камалдінової, І. Липського, Р. Литвака, О. Соколової, М. Філіпової, та ін. Дослідженню сутності, структури «соціалізації» присвячені праці Н. Андреєнкова, Б. Вульфова, В. Гурова, С. Іконникова, Л. Когана, І. Кона, П. Лямцева, В. Лісовського, А. Мудрика, В. Москаленко, Дж. Коулмена, І. Талмена та ін. Науковою базою для вивчення проблем підліткового віку стали фундаментальні роботи Л.

Виготського, Л. Божович, І. Кона, Р. Немова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри це, все ще недостатньо розкрито питання специфіки соціальної взаємодії підлітків з розумовою відсталістю. Отже, виникає потреба у комплексному підході до дослідження особливостей соціальної взаємодії підлітків з розумовою відсталістю, який має базуватися на ґрунтовному дослідженні теоретичних основ особливостей соціальної взаємодії підлітків з розумовою відсталістю. Саме актуальність та доцільність вивчення цієї проблеми зумовили вибір теми статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у теоретичному аналізі особливостей соціальної взаємодії розумово відсталих підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На думку багатьох дослідників, сфера соціального має розглядатися як сфера соціальної взаємодії.

Наприклад, американський дослідник Дж. Хоманс визначає соціальну взаємодію як процес, в якому одна людина як член соціальної групи стимулює діяльність іншого члена групи. При цьому внутрішнім супроводом актів дії і взаємодії в рамках певної групи є почуття. Найчастіше це почуття симпатії чи антипатії [5]. Весь цей комплекс визначається як "внутрішня система", зміна в кожному елементі якої веде до зміни в інших елементах і системи загалом, тобто здійснюється "розроблення" групи. Це означає, що група розробляє саму себе, ускладнюється, виходячи за межі первісної ситуації. Розвиваючись подібним чином, вона породжує нові типи діяльності, нові форми взаємодії, нові почуття; все більше й більше їх ускладнюючи, і перетворюється на соціальний орган [5, с. 68].

Соціальну взаємодію у різновікових групах школярів досліджувала Л. Байбородова. На її думку, у спільній діяльності і спілкуванні відбувається перетворення наявного досвіду старших, а також збагачення і розвиток досвіду молодших. Взаємодія старших і молодших виконує функцію соціального захисту, яка може бути розглянута в декількох аспектах [1, с. 92].

Особливо слід відзначити дослідження І. Зимньої, в якому стверджується, що однією з основних цілей освіти є формування компетентної особистості, а всі компетентності є соціальними в широкому значенні цього слова: вони виробляються, формуються в соціумі, є соціальними за своїм змістом, проявляються в соціумі [4, с. 132].

У зв'язку з цим потрібно зазначити, що, попри те, що загальне недорозвинення особистості характерно для всіх підлітків із загальним психічним недорозвиненням, і що навіть підлітки з найлегшими ступенями інтелектуальної недостатності вражають своєю несамостійністю, безініціативністю, сугестивністю і відсутністю особистісних позицій, при адекватному вихованні, навчанні та сприятливому оточенні у них можна виробити правильні соціальні установки.

В контексті вищесказаного слід зазначити, що особливості особистісної, емоційної і міжособистісної сфери впливають на соціальну адаптацію людей з низьким рівнем інтелекту (Л. Виготський, Л. Занков, С. Рубінштейн, І. Соловйов, В. Петрова, М. Раттер, К. Лебединська, П. Чубаров та ін.). Нездатність до абстрактного мислення, слабкість і нестримність спонукань, недостатність ініціативи, підвищена сугестивність, впертість, зниження потреби в спілкуванні, недостатня цілеспрямованість вчинків, їх імпульсивність, непослідовність і несподіваність поведінки (вона то відрізняється пасивністю, то переривається несподіваними і зазвичай недоречними вчинками) - все це, безумовно, ускладнює пристосування розумово відсталого людини до

життя. Але, в більшості випадків, люди з легким ступенем розумової відсталості досить добре соціалізуються в суспільстві, тобто працевлаштовуються, заводять сім'ю, живуть нормальним, звичайним життям [2, с. 43].

З роками, як зазначає С. Рубінштейн, в міру набуття життєвого досвіду, особливо в процесі трудового навчання відбувається збільшення самостійності особистості (посилюються і стають більш стійкими соціальні та особистісні мотиви). Також Г. Сухарева вказує на те, що «при легкому ступені розумової відсталості ці хворі відносно непогано розбираються в практичних питаннях свого життєустрою, добре враховують особливості даної конкретної ситуації і непогано пристосовуються до неї. При гарному життєвому орієнтуванні у хворих на розумову відсталість виробляються правильні навички поведінки» [3, с.134]. Тобто життєвий досвід здатен певною мірою компенсувати наявність у людини недоліків у ступені розвитку інтелекту. Більш того, шлях пристосування підлітків з розумовою відсталістю до соціуму часто є більш рівним, ніж шлях пристосування нормальної дитини. Життєвий шлях дитини чи підлітка з розумовою відсталістю виглядає як суцільний ланцюг адаптації і дезадаптації за допомогою досить обмежених психологічних захистів, що сформувалися в жорсткій залежності від навколишнього соціального, частіше сімейної, ситуації. Будь-яких переломних моментів в житті відсталого дитини, як це буває у нормальних підлітків (наприклад, дитина пішла в школу - помітно зросло почуття відповідальності), відзначити не вдається.

Пояснити це можна, звернувшись до дослідження Г. Зап'яжи, який аналізує роль особистісних і соціально-психологічних факторів, що впливають на характер поведінки розумово відсталих підлітків, показує роль сім'ї, школи і найближчого оточення в формуванні відхилень і говорить про те, що власне поведінка підлітка залежить від його відносин,

сформованості моральної свідомості, стану емоційно-вольової сфери, а також конкретної життєвої ситуації [3]. Отже, оскільки підлітки з розумовою відсталістю більш схильні не стільки до усвідомлення норм поведінки, вироблених у соціумі, скільки до наслідування того типу поведінки, який домінує в оточуючому середовищі, тому, врешті решт, їм вдається уникати якихось значних конфліктів з оточуючим середовищем, поступово адаптуючись до нього.

Висновки. На основі дослідження теоретичних основ особливостей соціальної взаємодії підлітків з розумовою відсталістю можна зробити висновок, що загалом розумова відсталість підлітків не стає абсолютною перешкодою для їх соціалізації. Підлітки із розумовою відсталістю більш схильні до наслідування того типу поведінки, який домінує в оточуючому середовищі, тому їм вдається уникати якихось значних конфліктів з оточуючим середовищем, поступово адаптуючись до нього.

Література

1. Байбородова Л. В. Взаимодействие в разновозрастных группах учащихся: монография / Л. В. Байбородова. – Ярославль: Академия развития, 2006. – 336 с.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – Питер, 1999. – 331 с.
3. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2-х т. т. I. Психологическое развитие ребенка. - М.: Педагогика, 1996. – 320 с., ил.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология [Текст]: учебник для вузов / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2001. – 384 с.
5. Homans G. C. Social behaviour: Its elementary forms. – N.Y., 1974. – 232 p.